

VASY GÉZA

Újrakezdés és folytatás

Legidősebb rokonom, akivel beszélhettem, anyai dédanyám 1873-ban született. Az 1950-es években a velünk szomszédos lakásban, nagyanyámnál élt, akkor ismerhettem meg közelebbről. Veszprémben töltötte élete első szakaszát, apja ott volt városi tisztiorvos. Ott született nagyanyám is, s bár mindketten keveset meséltek életükről, s utólag tudom, hogy a Rákosi-korban a családon belül is célszerűnek mutatkozott a szűkszavúság, ez a város számomra nem csupán magyar voltomban, hanem a család története szempontjából is kiemelt fontosságú, szinte mitikus helyszínné vált. Nem egyszer próbáltam elképzelni hajdani életét, lakóit, s manapság egyre többet gondolok őseimre, egyre többet szeretnék megtudni róluk.

Legidősebb unokám 1999-ben született, a legkisebb, a hatodik 2011 márciusában jön a világra. Kis szerencsével mindegyikük végigélheti ezt a XXI. évszázadot. Abban sok fogódzóm van, hogy azt a régi századvéget próbáljam elképzelni. De abban vajon mi segíthet, hogy elképzeljem unokáim öregkorát? Milyen lesz a világ akkor? Milyen lesz a Kárpát-medence? Milyen Magyarország? Szomorú forgatókönyveket ugyan készítenek tudós jövőkutatók, de ők is inkább csak az évszázad közepéig merészkednek. Én mindenesetre nyugodtabban élném napjaimat, remélt éveimet, ha bizonyosabb lehetnék abban, hogy a jóslásoknál jobb lesz a helyzet, hogy minden nemzedék újra és újra elfoglalhatja ezt a hont, hazává varázsolhatja szülőföldjét.

Én még úgy nevelődtem, legtöbbször hasonlóan, hogy belénk égették az antik Róma szellemiségének nagyságát, meghatározó voltát. Beláthattuk azt is, hogy a hanyatlás nem halálos pusztulást jelentett, hogy az érték újra és újra felbukkant, s meghatározta egész Európa történelmét. Ehhez is kaptam erőteljes családi inspirációt, mert bár nekem apám akaratából reáosztályba kellett járnom, s így latint nem tanulhattam, bölcsész édesanyám egyik szakja éppen a latin volt. Miért említem Rómát? Mert felötlött bennem Vas István egyik verse, amely a hatvanas évek elején, második római tartózkodása idején keletkezett. A *Folytatás* az egyetemeset és a kis magyar sorsot, a közösségit és az egyénit mintázza egymásra. A romokkal párhuzamba állítja a gépkocsik s általában a modern élet ott már akkor örültek látszó kavargását, s felteszi a kérdést, hogy létezik-e, él-e még az az építő akarat, amely a középkor után újra kibomlott. S azzal fejezi be a meditációt, hogy bennünk megmaradt ez az elszánás:

„De az biztos, hogy ránk aztán maradt, és ív és oszlop és épülő erély lett a torkot szorító évek alatt az a romból új testbe sugárzó akarat, mely mindig új jelben készül újra győzni, és a pusztulást egy új szándékkal mindig megelőzi, és mindig olyanok voltunk, mint akik Ulyssessel az utolsó kalandba vágta, mert mi sem születünk tengeni mint az állat, hanem tudni és haladni előre, egy kis hajón az evezőre dőlve, de elfér egy kis hajóban is a *Roma nobilis*, mert a vándor idő változást szeret, és mindig előlről kezdeni, neki egyre megy latin, zsidó, magyar: íveket, oszlopokat azzal rakat, akivel

akar, mert ez az a sorshúzás, amelyre mindenki benevezhet, és mindig az újakezdés az igazi folytatás, és ugyanazt folytatja minden igazi kezdet.”

Vas István verse egy szellemiség nélkülözhetetlenségéről, azaz halhatatlanságáról szól. Mondhatnám azt is: az életelvről. S megjelenik a gondolatmenetben az életelv két-fajta, ám szétszakíthatatlan szála: a személyiség és a közösség. A személyiséget az jellemzi, hogy önmagát pótolhatatlan értéknek tekinti, minél tovább fenn akarja tartani. Számára önérdek is, hogy utódokat nevel, ezzel ugyanakkor a közösség fennmaradását is szolgálja. Az utódokhoz társ is kell, s máris létrejön egy közösség: a családé. S ezek sokszorozódása alkotja a falut, a régiót, az országot, az emberiséget. Közösségek nélkül nem létezhetne az egyén, s emberré se nevelődhetne. Logikus tehát, hogy a közösségeiben élő embernek nemcsak jogai, hanem kötelességei is vannak. Családja, munkatársai, barátai, lakóközössége, hazája iránt.

A versbe ékelt Dante-szöveget említve, az ember valóban „nem született tengni mint az állat”, bár sok-sok milliónyian ilyen sorsban léteztek, s léteznek ma is. Az emberek régóta nem harcosok, nem forradalmárok szeretnének lenni. A legfőbb vágyuk: békében és biztonságban élni. Ez egyetemes, ez az emberiség értéktudatának minimuma. S ezt szeretné a magyarság is.

A magyarsághoz tartozás hangsúlyozását sokan korszerűtlennek tekintik, különösen manapság, a globalizmus korában. Tény, hogy minden fogalomnak történetileg változó a jelentéstartama, így a magyarságé, a nemzeté, az államé is. A megszülető csecsemő elsősorban valóban ember, ám adott szülőktől, adott környezetben növekszik már magzatként is, s ha elszakítják, bár azonnal, az anyjától, azt is megszenvedi. A gyermek elkerülhetetlenül kötődik egy vagy több nyelvhez, kultúrához. Lehet kettős, többes identitása, ám azt gondolom, hogy elsősorban mégis magyar, német vagy éppen japán emberként gondolja el önmagát. Szokás hivatkozni Montesquieu naplójegyzetére, ám csonkán, csak az utolsó tagmondatot említve. A teljes mondat ez: „Ha valami használna nemzetemnek, s ártana egy másiknak, nem javasolnám az uralkodómnak, mert elsősorban ember vagyok, s aztán francia; szükségszerűen vagyok ember, s véletlenül francia.” (Cs. Szabó László fordítása). Számomra ez a mondat a népek, nemzetek egyenrangúságáról szól, s nem a nemzeti tudat másodlagosságáról. Nyilvánvaló, hogy általában emberek csak gondolatban, csak az erkölcs szintjén lehetünk, de akkor is franciaként, németként, angolként vagyunk emberek. Természetesen mindig voltak nemzeti érzésükben közömbösek, s mindig voltak világpolgárok. A globalizmusnak pedig érzékelhetően az is egyik következménye, egyik célja, hogy a nyelvek és kultúrák sokszínűségét csökkentse, lebontsa. A racionalizmusra hivatkozva, ám elhallgatva, hogy ez pusztán a piacgazdaság célszerűsége, következménye pedig valamiféle világfalanszter lehet.

Sokféle, többféle változatban ismeretes az a bölcsesség, szólásmondás, amely szerint a férfinak életében fel kell építenie egy házat, ültetnie egy diófát, s írnia egy könyvet. Vagyis legyen otthona, neveljen utódokat, s összegezze élettapasztalatát, alkosson valami értéket, amit a közösségre, az utódokra hagyhat.

A felvilágosodás egyik alaptézise, hogy az ember alapvetően jó, hogy jóvá nevelhető. Vitatható nézet ez, mindenképpen árnyaltabban szükséges a jelenkorban erről fogalmazni, annyi azonban bizonyos, hogy az ember nevelődik, s nem mindegy, hogy miképpen. A társadalomnak mindig és mindenkor az a célja, hogy mindenki beépüljön az adott életrendbe, elsajátítsa a számára lehetséges mértékben az erkölcsi értékeket, a szokáso-

kat, az ismereteket. Ugyanez a célja az egyénnek is, hiszen csak így képes eredményes életet élni. Az adott életrend persze soha nem tökéletes, s a világtörténelemben soha nem volt egységes sem. Gondoljunk csak azokra a vallási vagy törvénykezési különbségekre, amelyek a jelenkort is áthatják. Tengernyi konfliktust okoznak a különböző kultúrák vagy akár csak a nemzedékek súrlódásai.

Ha a magyarság jelenkori állapotáról gondolkodunk, s utakat keresünk a jövőbe, beláthatjuk, hogy mai torzságunk leküzdéséhez a nevelés és az önnevelés a legnélkülözhetetlenebb. A nevelés évezredekken át a család és a kisebb közösség, valamint a papok feladata volt, majd ehhez társult az iskola. Sokáig az is inkább csak értelmiségképző intézményként működött, a kötelező népoktatás nem is olyan régi követelmény. A jelenleg, azaz csupán néhány évtizede, a nyolcvanas évek óta egyre hatékonyabban vált a média is a nevelési folyamat részesévé. Ma már túlbujánzásáról beszélhetünk: egyre inkább korlátozza a korábbi tényezőket. Elerőtlenedik, felbomlik a család, széthullanak a kisebb közösségek, csökken a vallás hatása. A magyarság azért van az európai átlagnál is nehezebb helyzetben, mert bennünket nem a globalizáló média elterjedésétől kezdődően értek negatív hatások. 1945, de legkésőbb 1948 óta a bolsevik politika ideológiai és gazdasági eszközökkel is bomlasztotta a családot, a kisközösségeket, korlátozta a valósággyakorlást. Felbomlasztotta a társadalom hétköznapi életének folyamatos rendjét. S ilyen helyzetben kellett szembesülnünk azzal, hogy a nyugati posztmodern világban ezzel rokon folyamatok zajlanak. Egy közösségeiben elerőtlenedett és szegény ország állt itt 1990-ben. Ráadásul balgán még azt hittük, hogy saját erőnkől szabadulunk meg a szovjet rendszertől, s független és demokratikus országgá válunk. Ez a rendszer ugyan negyven éven át azt hirdette, hogy etikus és közösségi emberré nevel mindannyiunkat, ám az igazságot mindig hamissággal vegyítette, s éppen a normális közösségi életet akadályozta, s szinte rákényszerített arra, hogy az erkölcsi értékeket az érdekeknek rendeljük alá, korlátozzuk azokat. A személyiség persze minden korban nézte a maga érdekeit, próbálta átlépni az erkölcsi normákat, ám a vallás hatalmas fegyelmező erő is volt. Bölcs az a Voltaire-mondás, hogy ha nem volna Isten, ki kellene találni.

Mi a legfontosabb teendő tehát? Emberöltőnyi távlatban tűzve ki a feladatot: olyan utódokat kell felnevelni, akik tudatosan erkölcsi lények, közösségekben létező személyiségek, ismeretekben és alkalmazásukban gazdagok, öntudatosan és szolgálatkészen magyarok.

Magyarország baja – Európa bajának része. Fontos tudni ezt is: egész Európa beteg, s mi Európa nélkül nem gyógyulhatunk meg. Bennünket történelmünk következményei erősebben sújtanak, korlátoznak. Ne feledjük azt se, hogy Európa ezeréves történelmében nem csupán a magyarság volt sorsüldözött, s nem is csak a lengyelek. Mindig csak néhány ország járt jól vagy jobban. Nincs ország, amelynek tökéletes lehetne a történelme, alig van nyelvéhez kötött népesség, amelyet ne fenyegetett volna az elsorvadás, a kipusztulás. A legmostohább sorsúak velünk együtt vallhatják: megmaradtunk! Pedig nekünk is hányszor lerombolták, feldarabolták országunkat, irtották lakosságunkat, elvették kincseinket, el akarták venni nyelvünket, kultúránkat. S mégis a magyarság életelve győzedelmeskedett.

Mi a nemzet? Elsősorban kulturális közösség, amely őrzi múltjának értékeit, éli, gazdagítja annak jelenét, s eltervezi, megalapozza jövőjét. E kultúra részének tartom a magyar nyelvet is, bár tudom, hogy a nemzet részének tekinthetik magukat más anyanyel-

vüek is. Azonban a magyarság hagyománykincse elképzeltetetlen például Arany János vagy Weöres Sándor életműve nélkül. S megtapasztalhattuk, hogy ez csupán a magyarul tudókat képes hatékonyan megszólítani.

Egy nemzeti kultúra hagyománykincse egyrészt történelmileg változó, beleépülnek és kihullanak belőle akár lényeges dolgok, eszmék is, másrészt soha nem nevezhető egységesnek. Az egységesnek elgondolt alapértékek talán csak az anyanyelvre érvényesek, egyébként hol két pólus megléte, hol a polifónia a jellemző. Főként azokban a nagy történelmi kérdésekben, amelyekben sajnos nem mutatkozott jó megoldás. Emlékezzünk a török hódoltságra, a Habsburg birodalomra, a kiegyezésre, Trianonra, a népi-urbánus ellentétre, 1945-re vagy akár 1990-re. Egy idő után a nehezen megteremtett közös értérendek is gyakran széthullottak.

A nemzet közös értéktudatának tartalma és szellemisége egy adott korban tehát mindig ellentétek küzdelméből bontakozhat ki. Erre esély akkor adódik, ha lehetőleg minél politikamentesebben dolgozunk. S minél messzibb múltunkról van szó, annál könnyebb a megegyezés. Bár sokszor ez is csak látszólagos. Komoly ember aligha vitatná, hogy a magyar népdal, a népköltészet kiiktathatatlan nemzeti érték. Miért van akkor, hogy a középiskolai irodalomtankönyvek nem foglalkoznak a népköltéssel, hogy a mai fiatalok nem éneklük, nem ismerik a népdalokat? Azok a média számára sem fontosak. Vagy gondoljunk arra, hogy mennyi vitát váltott ki másfél évszázad alatt például Széchenyi István, Kossuth Lajos vagy Görgey Artúr megítélése. Vagy talán éppen ezek a viták váltak a nemzeti örökség részévé? Olykor maga a vita a „megegyezés”? A múlt mindannyiunké, közös, de megítélése sokarcú. S a jövőről is többféleképpen gondolkozunk.

A mai Magyarországon ötféle nemzettudatot különböztetnék meg. Kettőnek nem annyira tudományos, inkább gyakorlatias, érzelmi háttere van. Az egyik nem is igazán nevezhető nemzettudatnak, mert a közömbösség hatja át, talán nem is elvi megfontolásból, hanem szellemi lustaságból. A másikat mítoszos nemzettudatnak nevezném, ennek már megint gazdag „szakirodalma” van. Romantikusan túláradó, ábrándozó, de csupán az elképzelt ősi dicsőségből vagy éppen sorsüldözöttségéből aligha vezet út a jövőbe. Egy harmadik elképzelés volna a szocialista nemzettudat. Ennek változatos története van, ám ma érdemben aligha lehet róla értekezni. A magát szocialistának nevező párt elméletileg félresöpörte a nemzeti tudat kérdéseit, a gyakorlatban pedig rossz döntéseket hozott. Terhes az örökség is: a magyarság sorskérdéseinek felvetése számukra nacionalizmusnak bizonyult évtizedeken át.

Egy negyedik elképzelést, irányt liberalizmus névvel szokás jelölni, ám tudjuk, hogy liberalizmus sokféle volt és van. Sajnos a jelenkor hazai liberalizmusa is torzszülött: a globalista kapitalizmus és a századvégi szocializmus furcsa egyvelege, amelyet politikailag szétrobbantott a szocialista párttal kötött tartós szövetség. A gyakorlatban azonban továbbra is az egyetlen igazság birtokosának, minden érték hordozójának tekintik magukat képviselői. Hazánk jelenlegi nehéz sorsában sajnos meghatározó szerepet játszottak politikusaik. A nemzet fogalmát sem az egyén, sem a közösség szempontjából nem tekintik elsődlegesen meghatározónak, a jelenkor kulturális örökségéből szinte kizárólag saját táborukat hajlandók értéknek tekinteni. Világhírű képviselőik s nyomukban az újságírók nyilatkozzák, harsogják, hogy a magyar szellemi életben értéket csupán ők hoznak létre. Ezt a nézetet szívesen vetítik vissza a múltra is. Emlékezzünk arra, hogy

milyen szegényes maradt a Kodály- emléké. Idézzük fel, hogy miként minősítik le a népi írók mozgalmát, próbálják kitörölni az értékek sorából Illyés Gyulát vagy Németh Lászlót. Keményen fogalmazok: aki ezeket a művészeket nem tekinti a kulturális örökség számottevő értékeknek, azzal nehéz egyezsége jutni. Az helytelenül gondolkodik a nemzetről és a magyarságról.

Következzék most egy hosszabb idézet arról, hogy *Mi a nemzet?* A kissé pátoszos nyelvezet talán megbocsátható, hiszen a szöveg 1882-ben keletkezett.

A nemzet lélek: szellemi alapelv. Ezt a lelket, ezt a szellemi princípiumot két dolog alkotja, amely azonban voltaképp *egy*. Az első a múltban gyökeredzik, a másik a jelenben. Az egyik: emlékek gazdag örökségének közös birtoklása, a másik: a jelenlegi meg egyezés, vágy arra, hogy közösen éljünk, annak szándéka, hogy a továbbiakban is kamatoztassuk az osztatlanul kapott örökséget. Az ember, Uraim, nem rögtönözhető. A nemzet, akárcsak az egyén, múltbeli erőfeszítések, odaadás, áldozatok hosszú folyamatának eredője. Valamennyi kultusz közül az ősök tisztelete a legjogosabb: ők alakítottak bennünket olyanná, amilyenek vagyunk. Hősi múlt, nagy férfiak, dicsőség (az igazi dicsőség) – íme, ez az a társadalmi tőke, melyre föl lehet építeni a nemzeti elvet. Közös dicsőséggel rendelkezni a múltban, azt akarni, hogy a jövőben is nagy cselekedeteket hajtsunk végre – íme, egy nép létének alapfeltételei. Elszenvedett gyötrelmeinket önként vállalt áldozataink arányában szeretjük, azt a házat szeretjük, amelyet magunk építettünk, hogy majdan utódainkra örökítsük. A spártai vers, mely szerint „az vagyunk, ami ti voltatok, az leszünk, ami ti vagytok”, a maga egyszerűségében minden haza tömörített himnusza.

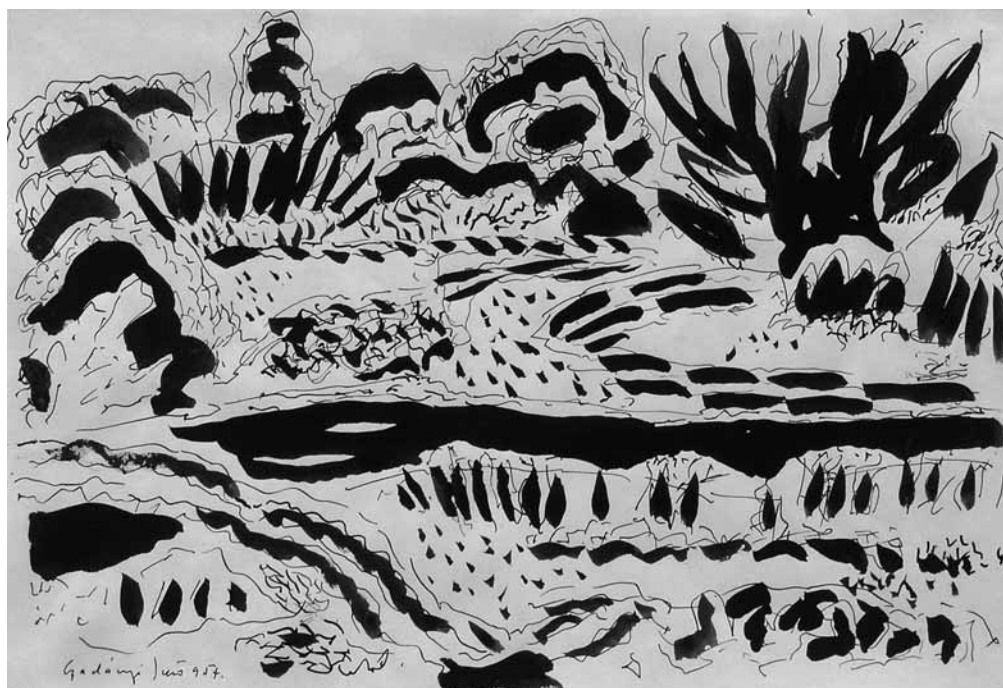
Megosztani a múlt dicsőségét és keserveit, hasonló programot megvalósítani a jövőben; annak tudatával rendelkezni, hogy egykor közösen szenvedtünk, örültünk, reménykedtünk – ez az örökség többet ér, mint a közös vám és a stratégiai követelményeknek megfelelő határok: ezt ugyanis a fajok és nyelvek sokfélesége ellenére mindenki megérti. Az imént az egykori közös szenvedésről beszéltem, igen, a közös szenvedés erősebb kapocs, mint az öröm. Nemzeti emlékeinkben a gyász becsesebb, mint a győzelem, mivelhogy kötelességeinkre figyelmeztet, közös erőfeszítésre ösztönöz.

A nemzet tehát egyetlen roppant szolidaritás, melynek lényeges alkotóelemét jelentik azok az áldozatok, amelyeket ősünk hoztak, és azok, amelyeket mi készek vagyunk a jövőben meghozni. Feltételezi a múltat, de a jelen foglalatát, ama kézzelfogható tény következtében, hogy valamennyien világosan kifejezzük szándékunkat: folytatni kívánjuk a közös életet. Egy nemzet léte (elnézést a metaforáért) mindennapos népszavazás, mint ahogy az egyén léte az élet folytonos igenlése.

Ki írhatta vajon ezt a szöveget? Bizony nem egy magyar ember, hanem egy dicsőséges és nagy nemzet fia, a francia Ernest Renan. (Réz Pál fordította. *Holmi*, 1994. augusztus.) Ha ma élne, bizonyára nem egészen így fogalmazna, tárgyiasabb lenne, és realistább. Esszéjében sorra vette a nemzetfogalom elterjedt alapelveit: a faj fogalmát, a nyelvet, a vallást, az érdekazonosságot, a földrajzi egységet. Ám nem kizárja őket az értelmezésből, miként az esszé kísérő tanulmány állítja, hanem kevésnek, részlegesnek tartja a szellemi alapelvhez képest. Érdekes, hogy a Renan-esszének lehetséges egyetértő liberális és konzervatív olvasata. Megfontolandó, hogy Gyurgyák János úttörő nemzeteszme-monográfiája is kiindulópontnak tekinti Renan definíció-

ját, s hogy ő sem zárja ki a fogalomból az esszében korlátozottként bemutatott értelmezéseket. Renan talán inspirálója lehetne a hazai egyetértés-minimum megteremtésének?

Ugyanis az esszével rokon elképzelésen alapul az ötödik irány: a konzervativizmus. Elsősorban nem a politikai, hanem az értékonzervativizmusra gondolok, amely értékőrző és kiteljesítő. S ha ilyen, akkor toleráns is. Számos szép és jó elgondolás akad a szocialista vagy liberális irányzatok eszméiben, s ezeket komolyan kell venni, fel kell használni, ám a magyarság és az ország megmaradásának az értékonzervativizmus a feltétele, a reális útja. Évről évre, nemzedékről nemzedékre haladva erre kell nevelnünk és nevelődnünk.

Táj (1952)

VASY GÉZA (1942) irodalomtörténész, AZ ELTE Modern Irodalomtörténeti Tanszékének volt docense. Az 1945 utáni magyar irodalommal foglalkozik, különös tekintettel Illyés Gyula, Kormos István, Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, valamint saját nemzedéktársai munkásságára. Legutóbbi kötete: „Haza a magasban.” *Illyés Gyuláról* (2010).